

НИКОЛАЙ ХАЙТОВ СРЕЩА С ПЕСЕНТА

chitanka.info

В село имаше гайдар — Гочето Иванов. Викаха му Чубри. Забравих очите му черни ли бяха, сини ли, запомнил съм само врата му — дебел, със сини жили, които страшно се издуваха, когато свиреше.

Опита се да изучи на гайда някакво сестрино му чедо, но то му създаде повече ядове, отколкото радост. На едрото червендалесто момче, което чудесно въртеше брадва, гайдуницата му се опираше. И сега са пред очите ми: малкият надува, Гочето, на колене пред него, оправя пръстите му и червенее от яд:

— Клèпи, клèпи, клèпи!... Клèпи, тикво!

Клепи-и-и!... Момчето клепе, гайдата пици, сякаш прасета колят, а на плета — майката, мераклийката.

— Ще се научи ли, бат Гочо?

— Ще се научи... вълци го яли! Не го ли чуеш как мъчи свирката? Стиснал мешината, като че се бори с нея. Отпусни я, бре! — мъмри той запъхтеля се ученик и всичко отново започва: — Клепи, клепи, клепи!... Клепи, тикво, клепи!

Клепаха, каквото клепаха, накрая го изпъди. Дойде майка му да се оправя.

— Че как да му дам гайда, мари! Ти луда ли си! Маже гайдицата с лой, не със зехтин. Вместо да я чисти с орлов нокът, зачовъркал я с клечка... Гаче в кучи задник бърка! Гайдата не е дебела гуша — иска душа!

Гочето беше слаб в раменете, нямаше, види се, достатъчно сила за „каба гайда“. Разчу се, когато се разболя, че „гайдуницата го е изпила“. Забраниха му да свири, но Чубри не заряза гайдата.

Запомнил съм една негова свирня месец и нещо преди да умре. Кротичко слънце припичаше, децата бяха на училище, хората — на работа, по улиците нямаше жива душа. От баирите лъхтеше на млада тревица, минзухар и влажна пръст. И току писна гайда. Седнал на дръвника, Чубри надуваше.

Духне и тури глава до гайдата, духне и склони глава, сякаш я пита, а след това слуша какво му казва тя... Невестински припев на пресен гроб — ето на какво ми наумяваше тази свирня. Изведнъж на прага на къщичката им застана жена му:

— Ще пукнеш, бре-е-й! Ще пукнеш, ти казвам, чу ли?

Чубри повдигна глава.

— Нека свирна, че да пукна! — и продължи да свири. Жената отпусна ръце и остана неподвижна, няма, заслушана, без да ще, в песента — известната родопска песен „Руфинка е болна легнала“.

Няма друга народна песен, която да съдържа повече мъка и човешка драма от двустийния вопъл на болната Руфинка.

Ала докато в песента болната мома се прощава с живота, сега не момата, а сякаш сам животът се прощаваше със света.

По едно време гайдарджията се закашля и спря. Жена му, вече кротко, взе да го мъмре:

— Искаш панахида ли да ти правя? Инатино!

— Искам! — Гочето остави гайдата и целият се извърна усмихнат.

— Искам, мари, искам панихида! Само че сега, а не като ме заровите! Искам и третини, и деветини, и години да ми правите, докато съм жив. Да хапна и аз от житото! Да се чукна с аркадашите, да им посвирия... И да знаеш, че искам погребение не с поп, а с гайда! С девет гайди вместо попове, вместо камбани — чанове!...

Жената стоеше като втрещена. А той я погледна минутка-две, след това хлъцна и от гърлото му се отприщи един ситен и кръшен смях, с пляскане по колене и превиване, с хохот и кикот, един радостен смях от сърце, какъвто рядко съм чувал след това. Смях в лицето на смъртта!

... Този ден аз почувствувах силата на песента.

Седя у вуйчови в село, тракам си на машинката и току слушам, викат ме от двора:

— Хей! Я ела да се видим, бе!

Подадох се от прозореца: човек с ушанка, застарял и побелял, в гумени ботуши. Трябваше да се погледам, за да позная в тоя префасониран нашенец друг един гайдарджия — бай Иван, преселен в града.

Зарадвах му се и слязох при него. „Здрасти“, туй-онуй, припалихме по една цигара на припека и започнахме разговор. Ще го предам, както съм го и записал същия ден, 25 май 1961 година.

Аз: Побеляхме, а?

Той: Седемдесет и първата накрепих, как да не белея? Ама се държа. Блъскам бурета на борсата, че прах се дига! Мислеха ме за прост. Като се подписах на ведомостта, директорът си прехапа езика:

„Бе ти да не си бил секретар-бирник или ротен фелдфебел?“ Викам му:
„Я имам само трето отделение, ама е в изравнение на трети клас!...“

— Посвирваш ли им с гайдата?

Бай Иван клати отрицателно глава:

— Не ми ли замирише на бор и на бук, няма свирня! Гайдата не е като машинката ти — джаста-праста, — където ти падне. Гайдата иска сефалък — далнина!

Питам го как се е учил да свири.

— Свирнята се не учи. Тя иде отвътре... Сърцето командува на пръстите... Аз, като свиря например, не знам коя дупка отпушвам и запушвам... Отвътре си иде... Не е лесно да издухаш лед, да изкараш мед. Сърце иска!

И като се почеса по врата, добави:

— Пък и от гайдата зависи. Има гайди загорки, джурици, каба джури, каба гайди, пърчови гайди, какви ли не. Имам една стара гайда от праядо. С жълтици да ми я напълниш, не я давам. Гайдуницата ѝ е от рибен кокал, изписан и отгоре, и отдолу, а в средата е от дрян, занитен с чист английски калай — триста години има, откак е правена. Един полчанин, гайдарджия, на Свети Врач, на събора, я опита и ми викна: „Манастира не струва колкото тая гайда... не я продавай!“

Бай Иван ми обясни надълго и широко, че дрянът, от който се правят гайдуниците, не е обикновен, а „кучи дрян“, наричан още „каба дрян“. Той по високото не расте, а по ниското — търси топлото, огън сбира по припечите.

— Аз като просвирвах мойта гайдуница, ей тоя, средният ми пръст, като да се парализира, цялата ми ръка изтръпна. Сетне дадох тая гайдуница на Блядката в Павелско да ѝ оправи дупката, да не „коси“.

— Ти защо не си я оправи?

Бай Иван ме загледа с унищожителна ирония.

— На гайдуница дупка да провъртиш да не мислиш, че е леко? Ако беше леко, нямаше да е само дядо Марин от Павелско, дето да прави гайди, а щяха да са сто и един!...

Нови обяснения за пискуна на гайдуницата, за това, че той също се прави от дрян, топи се в зехтин и оцет, да се „упои“ дървото, да улегне, да не се влияе от „дихата човешка“, да не „кабардисва“. Дядо Марин от Павелско изработвал гайдуниците от чимшир. Той направил и на бай Иван чимширова гайдуница за триста лева стари пари.

— Знаеш ли как плаче тая пуцина? Хиляди ми дай, не я давам! Да ти я покажа ли? — той развързва една торба и вади оттам две гайди — дядовата му и неговата, завързани с канап. Помирисва ги.

— На какво миришат?

— На душица! Трийсет години съм духал в тях, издухал съм си най-благого.

И бай Иван затананиква:

*„... гласе се изнисат, мамо,
горе от балкана,
дали овни бляят, мамо,
или моми пеят...“*

— Ей тая най-обичах да свиря.

— Че посвири я де!

— Пил съм. Гайда вино не търпи. А и мина ми времето. Беше! Що песни съм изпял... — Въздишка. — Мъчно ми е, че се не връща, дето е било... Ето на, в града не пия, ама тука — пие ми се. Жално ми!... Ври отвятре. Щом видя тая запустяла къща и очите ми кипнат. Избата беше пълна. В зимника — две мулета, хамбарът пука от ръж... Жената, бог да я прости, като яребица: гледа ме в очите какво ще й поискам... Как да не свириш?...

— Като ти е мъчно, защо идваш?

— Зарад гайдите. Видя ли ги, младините си виждам. Те са ми, аслъ, и за синове, и за внуци... Синовете... на синовете само пари да имаш да им даваш... Няма благодарско! А гайдата взима, но и дава. С лири да ми я напълниш, не я продавам. Да си ми седи. Като умра — в гроба с мене. И райт няма да е рай без гайда!

Че песента не се пее как да е, къде да е, чух го и от Ариф Имамски. Сините очи се сравняват обикновено с небето, с морето, с цвета на метличината. В неговите имаше и небе, и море, и метличина, и едно слънце, скрито в кафявите му зеници, което правеше „небето“ ясно, „морето“ — лъчезарно, а „метличината“ — поплакната сякаш в роса. Брат на смърчите — такъв беше тоя българин-мохамеданин от

Лясково, Девинско. Единият му навой покриваше катъра от опашката до ушите и лакът и нещо артисваше.

Срещнахме се на Персенк. Караше с две мулета фиданки за залесяването. Веднъж дойде в трапезарията, за да послуша радио. Някаква жена пееше, струва ми се, хайдушки песни. Поседя, послуша, че току рипна:

— Като без душа!... Я да ти издухам една, ама от Персенк!

Случи се, че още същия следобед тръгнахме за Персенк.

— Хайде, амуджа! — каня го. — Я издухай сега една, щом си по-ербап от радиото.

— Коя?

— Изкарай ми Руфинкината.

— Тая песня, айол, в даре са не пее. Тая песня иска сефалък — да я попълдиш в небону, че да я скунеш оттам низ барчинките. Чакай да стигнем горе!

Извървахме стръмното и тръгнахме по билото на Мезар Гидик. Като се ширна пред очите ни оня планински простор и зафучаха край нас бориките, Ариф сложи тоягата отзад на кръста, хвана я с две ръце, та се някак поизпъчи, звънна гласът му и се заноси над планината.

*„... Фанали са, вързали са,
вързали са Генч Усмана,
на ракине белхйци,
на ногине — букаине,
Йой, Усмане, Генч Усмане,
кина ти е кабахатен?“*

— Дий! — съсича на едно място песента певецът, удря една тояга на запаслото се муле и пак я слага на кръста:

*„Бре кадию, бре зъбчию,
земи, земи, надени ми,
надени ми мойна руба,
и запаши меден сиях,
и възседни мойну конче,*

*та че търни се низ селу,
низ селуну, въз селуну,
да ми видиш кабахатен...“*

— Дий, пущино!

Мулетата запридат напреде ни, звънците им заиграват и при тоя мелодичен съпровод — тогава чак разбрах защо Ариф гони катърите — той наставя по-нататък:

*„... И то стана, та надена,
та надена нег’ва руба,
та запасва нег’ван сиях;
и възседна нег’ву конче;
та че търна низ селуну,
низ селуну, въз селуну,
най-напред му кадийкана,
кадийкана метан стори...
Та се върна и йотиде,
та йотиде при Усмана:
— Бре Усмане, Генч Усмане,
халал ти е твойну конче,
твойна руба, твоен сиях,
маф да ти е кабахатен!“*

Песента беше простичка — една от малкото весели родопски мелодии, нещо близко до нехайното свирукане на вятъра. Арифовият глас не беше бог знае колко мелодичен и звънлив. Но през всичкото време, докато ехото на тоя глас кълтеше от връх на връх, имах чувството, че певецът се мъчи не да пусне, а да възпре гласа, който блика от неговото мощно гърло. Сигурен бях, че ако в тая минута проговорят елите, ще проговорят с Арифовия глас, ако се засмеят скалите, то ще бъде с неговия смях.

Попитах Арифа, дали тая песен ще върви за гайда.

— О-оф! И отгатък минава!... Нашите песни са половината в гайда родени. Гайда, че пак гайда! Ха си духнал, ха — запяла! Ха си

кихнал — заплакала! Искаш ли да ти изпея една желна?

„Желната“ Ариф изпя не по пътя, а след като разтоварихме и пусна мулетата да пасат. Полегнахме на поляната, но песнопоецът не бързаше да запее: подпря чело и остана тъй, без да мръдне. Когато вдигна глава, очите му бяха някак занесени. Тогава и запя за един, който имал невярна жена. Като не знаел какво да стори — обичал я, види се, — той запитал майка си, но не направо: казал ѝ, че елен един идва да пасе на ливадата му, и поискал съвет: ливадата ли да окоси или да убие елена? Майката го посъветвала да окоси ливадата. За некосена ливада елени мно-о-го! И той убил невярната си жена.

Не ще да му е било лесно...

Издаваше го всеки звук в песента. Мъглят се от влага и очите на Арифа, млъкват елите, занемаяват и скалите на Персенк.

Тогава почувствувах какво е песен с душа!

Затова са певците на почит. В моето село преди години имаше един гласовит и весел мъж — Панов Паскал, постоянен гост на всички сватби. Другите черпеха с бъклици, него — със сребърно тасче. На другите постилаха кълчищени черги, нему — шарена възглавница. На другите мятаха общ месал през коленете, нему — везана кърпа. На кума булката целуваше ръка с уста, на певеца — веднъж с уста, че сетне и с брадата, и с носа. Не случайно го задяваха мъжете: „От кал да си, но Паскал!“

А ето какво ми разказа Георги Порязов, пак от нашето село:

— Отидохме на харман с бай Васил Баков (бай Васил е около петдесет и пет годишен, свит и затворен, пословично мълчалив човек).

Снопите — сухи, мулетата — яки; хруп-хруп — видяхме им на бърза ръка сметката. Случи се и вятър — отвяхме. Сипахме ръжта в чувалите, преметохме и вечеряхме. Хайде, викам, чичо Васе, сега да спим. Аз легнах на земята, той — на купата, на сламата. Обибули се в един чувал и засвятка с цигарата. Беше един вятър... Кеф! Тъкмо да заспя и слушам по едно време нещо реве, бучи, пръхти. За вълци — рано. Има си хас мечка да е подплашила мулетата! Рипнах, пък то — чичо Вася пропял. Отпушил един глас, пее, та земята се дъни... Треперят звездите. Защо, бе, питам, си се разпял? Една неделя вършеем, дума не си откъртил, сега песни!...

— Пълна ми е душата бе, Гоче! Замириса ми на ръж.

Сега вече зная защо харманджиите пеят — орачите никога! Защо има жетварски, а няма копачески песни. Колкото и хубав да е пролетният ден, колкото и спорна да е неговата работа, орачът никога не запява. Да засееш, не значи още да жънеш. От оран до жътва има киши и суши, плесени, ръжди и градушки — деветдесет и девет „вражища“, които дебнат земеделеца. Оранта е само една плаха надежда, докато жътвата е тържество. Оранта гъделичка душата, но само жътвата я пълни. Песента идва само „на пълно и равно“, когато замирише на ръж.

... Тия песни по-напред се раждат в земята, сетне — в душата. Затова са те и силни като земята. Затова са и крилати — както и душата.

Песента може да се удари със смъртта, да се превърне в съдба на един живот, в убежище от мъката за цял един народ.

Тя — народната ни песен — е връх и в труда, и в любовта.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.